

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.8.1.2>

ROZWIJANIE KOMPETENCJI CZYTELNICZYCH UCZNIÓW SZKÓŁ ŚREDNICH W PROCESIE AKSJOLOGICZNEJ INTERPRETACJI UTWORÓW LIRYCZNYCH

Anna Vozhdaenko

aspirantka Katedry Literatury Ukraińskiej i Zagranicznej oraz Metodyki Nauczania Uniwersytetu Hryhorija Skovorody w Perejasławiu (Perejasław, Ukraina)
ORCID ID: 000-0003-1852-4729

Adnotacja. W artykule scharakteryzowano historię opracowania problemu w teoretycznych badaniach naukowych naukowców oraz przedstawiono podstawowe pojęcia, klasyfikacje i typologie dotyczące wyznaczonego tematu. Na podstawie już istniejących stwierdzeń opracowaliśmy cztery kluczowe kompetencje, które uczeń musi posiadać w procesie aksjologicznej interpretacji poezji na lekcjach literatury ukraińskiej: kompetencja zorientowana na wartość, kompetencja zorientowana na komunikację, kompetencja zorientowana na czytanie, kompetencja komparatywna. Szczególną uwagę należy zwrócić na kompetencję zorientowaną na czytanie, ponieważ to ona stanie się podstawą skutecznego przyswajania przez ucznia wartości sztuki słowa. Rozwój kompetencji czytelniczych pozwoli na interpretację poezji pod kątem różnych relacji semantycznych i stopniowe określanie aksjologicznej kwintesencji utworu lirycznego. Opracowane kompetencje są jednak nieco uogólnione i wymagają dalszych badań i udoskonaleń.

Słowa kluczowe: fachowość, kompetencje, kompetencja edukacyjna, kompetencja czytelnicza, podejście kompetencyjne, aksjologia.

DEVELOPMENT OF READER-ORIENTED COMPETENCE OF SENIOR STUDENTS IN THE PROCESS OF AXIOLOGICAL INTERPRETATION OF LYRICAL WORKS

Anna Vozhdaenko

*Postgraduate at the Department of Ukrainian and Foreign Literature and Teaching Methods
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav (Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine)*
ORCID ID: 000-0003-1852-4729
e-mail: anymka923@ukr.net

Abstract. The article characterises the history of processing the problem in the theoretical scientific research of scientists and presents the basic concepts, classifications and typologies related to the outlined topic. Based on existing statements, we have developed four key competencies that a student should possess in the process of axiological interpretation of poetry in Ukrainian literature lessons: value-oriented competence, communicative-oriented competence, reader-oriented competence, comparative competence.

Special attention should be paid to reader-oriented competence, because it will be the core of successful learning by students of the values of the art of speech. The development of reading competence will make it possible to interpret poetry from the point of view of different semantic relations and to gradually determine the axiological quintessence of a lyrical work. However, the developed competencies are presented in a somewhat generalized way and need further research and clarification.

Key words: competence, attribution, educational competence, reading competence, competency approach, axiology.

РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКО-ЗОРІЄНТОВАНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ АКСІОЛОГІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЛІРИЧНИХ ТВОРІВ

Анна Вождасенко

*аспірантка кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання
Університету Григорія Сковороди у Переяславі (Переяслав, Київська область, Україна)*
ORCID ID: 000-0003-1852-4729
e-mail: anymka923@ukr.net

Анотація. У статті охарактеризовано історію опрацювання проблеми у теоретичних наукових дослідженнях учених та подано основні поняття, класифікації та типології, що стосуються окресленої теми. На основі вже наявних тверджень нами розроблено чотири ключові компетентності, якими має володіти учень у процесі аксіологічної інтерпретації поезії на уроках української літератури: ціннісно-зорієнтована компетентність, комунікативно-зорієнтована компетентність, читацько-зорієнтована компетентність, компаративна компетентність. Особливу увагу слід приділити саме читацько-зорієнтованій компетентності, адже саме вона стане стержнем успішного засвоєння учнем ціннісних значень мистецтва слова. Розвиток читацької компетентності дасть змогу інтерпретувати поезію під кутом зору різних смислових відношень та поетапно визначати аксіологічну квінте-

сенцію ліричного твору. Однак розроблені компетентності подані дещо узагальнено і потребують подальших досліджень та уточнень.

Ключові слова: компетентність, компетенція, освітня компетентність, читацька компетентність, компетентнісний підхід, аксіологія.

Вступ. Важливе завдання для закладів загальної середньої освіти, яке диктує нам сучасне суспільство, – це не просто дати учням теоретичні знання, уміння і навички, а сформувати в них компетентність, що ґрунтується на досвіді, цінностях, здібностях, отриманих під час навчання. Сучасні випускники зустрічають на самостійному життєвому шляху істотну неузгодженість між змістом життя і змістом того, чого навчали в школі. Із кожним роком стрімко зростає запит на розвинених фахівців з високим рівнем креативності, творчим потенціалом, багатим духовно-емоційним досвідом, а разом з тим і нових підходів до методичного забезпечення шкільної гуманітарної освіти, зокрема літературної.

Аналіз останніх досліджень та публікацій підтверджує, що використання компетентнісного підходу в освіті є невідкладним завданням, яке знаходить вирішення у працях багатьох науковців, таких як: А. Богосвятська, В. Бусел, І. Кубенко, В. Кремень, А. Лісовський, В. Луговий, Р. Мовчан, С. Паламар, О. Савченко, Н. Черниш, Т. Яценко та інші.

Названа проблема потребує подальших досліджень та доповнень, адже в цей час триває процес «меліорації» освітньої системи, призначений для приведення українських стандартів освіти у відповідність до європейських вимог, що ґрунтуються на «Рекомендаціях Європейського парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (18.12.2006 р.).

Основна частина. У 1980-ті роки поняття «компетентність» набуває характеру сукупності інтелектуальних, фізичних, політичних, соціальних, моральних і естетичних пізнань, отриманих людиною як у системі освіти, так і з інших джерел, що знаходяться в таких сферах, як навчання, праця, культура, політика, екологія, навколишнє середовище (Кубенко, 2010: 3). Загальний спектр поняття «компетентність» розкриває особистість, яка освічена у різних галузях життєдіяльності й може застосовувати на практиці отримані знання та досвід. Поряд із поняттям «компетентність» завжди стоїть термін «компетенція». Ці слова не є синонімами, тому необхідно їх розрізняти. Компетентність позначає характеристику людини, її вміння, готовність до саморозвитку, а компетенція відтворює обізнаність людини у певному колі питань.

Метою роботи є визначення теоретичних засад розвитку читацької компетентності учнів старших класів у процесі аксіологічної інтерпретації ліричних творів

Для досягнення поставленої мети буде виконано такі завдання:

1. Проаналізувати та узагальнити теоретичні напрацювання науковців у царині досліджень компетентнісного навчання у процесі вивчення української літератури старшокласниками.
2. Розробити ключові компетентності, якими має володіти учень старших класів у процесі вивчення ліричних творів з яскраво вираженим аксіологічним складником.

Матеріал і методи досліджень. Методи дослідження: теоретичні (аналіз і синтез джерелознавчої літератури для вивчення теоретичних основ проблеми та узагальнення наукових праць у галузі методики вивчення української літератури), текстувальний метод літературознавчого дослідження, біографічний метод.

Результати та їх обговорення. На цей час поняття «компетентність» розкриває якісно нові перспективи розуміння призначення школи та реалізацію учнями життєвих результатів освітньої діяльності. Ідейна наповнюваність терміну зосереджена на вихованні людини, яка уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях та має необхідні знання, професіоналізм у різноманітних сферах життя.

Українськими науковцями та практиками досліджено теоретичні й практичні питання реалізації компетентнісного підходу в освіті України, а також запропоновано такий перелік ключових компетентностей: навчальна, громадянська, загальнокультурна, інформаційна, соціальна, здоров'язберігаюча, які деталізуються в комплексі знань, умінь, навичок, цінностей, ставлень, здатностей за навчальними галузями й життєвими сферами учнів (Кремень, 2008: 408–409). Цікаво, що у сучасній українській педагогіці поняття компетентність як термін, що описує кінцевий результат навчання, з'являється лише з останньої чверті ХХ століття.

Зазначимо, що на сучасному етапі досліджень не існує єдиного визначення та переліку ключових компетентностей, адже вони визначаються узгодженою позицією суспільства певної країни.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови (2005 р.) за редакцією Бусела В. читаємо: «Компетентний, який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований. У другому значенні – який має певні повноваження; повноправний, повновладний». «Компетенція» означає добру обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи» (Бусел, 2005: 568).

За словами О. Савченко, ключові компетентності мають рухливу структуру, залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей і можливостей самовизначення особистості в соціумі. Це може конкретизуватися як підготовка учнів до життя, розвиток їхніх інтелектуальних і творчих здібностей, опанування знань, актуалізація вмінь щодо практичного застосування знань (Савченко, 2004: 64–52).

Сучасна українська освіта формує такі ключові компетентності, що зумовлені особливостями традицій і процесів, притаманних саме українському суспільству. Однак слід звернути увагу на те, що існує потреба в конкретизації їх за освітніми галузями, навчальними предметами та віковими особливостями учнів.

За твердженням В. Лугового, у проєктуванні освітніх програм та організації навчального процесу компетентності відіграють неабияку роль. Акцент у навчанні зміщується з того, що знає, хоче і може викладач,

на те, що потрібно тому, хто навчається (Луговий, 2009: 13–26). Освітня компетентність – це умова щодо здійснення навчання, яка ставиться суспільством до закладів загальної середньої освіти. Причому знання, уміння і навички є взаємозалежними із досвідом діяльності учня, оскільки це необхідно для здійснення особистісно та соціально значущого продуктивного функціонування. Узагальнюючи думки та ідеї науковців, можна зробити висновок, що основними освітніми компетентностями учнів є «уміння витягати користь із досвіду», «уміння вирішувати проблеми», «уміння знаходити нові рішення», «уміння використовувати теоретичні знання на практиці», а основою реалізації компетентнісного підходу є мотивація. Учителю повинен зацікавлювати кожного учня до виконання завдань, що передбачені програмою. Важливо, щоб на уроці школяр проявляв ініціативу та не відчував фобії бути покараним чи отримати незадовільну оцінку за неправильну відповідь чи думку, що відрізняється від інших.

Якщо ми говоримо про вивчення української літератури у старших класах, а зокрема лірики, то необхідно підкреслити, що компетентнісний підхід передбачає формування в учнів насамперед читацької компетентності, а в результаті – свідомого розуміння краси літературного слова.

За словами А. Лісовського, компетентнісний підхід передбачає спрямованість викладання української літератури на формування літературно-естетичної компетентності учнів, розуміння ними її художньо-естетичної сутності, уміння глибоко сприймати твір у його художньо-естетичній цілісності, вступати у діалог з автором, відкривати його підтекст – те, що не названо словами, але виступає як та сутність, для вираження якої і написаний твір (Лісовський, 2014: 14–23).

Богосвятська А., розглядаючи сутність ключових компетенцій щодо літературної освіти учнів, розробила формулу, що виражається у вигляді запису «три К+С», що вказує на єдність когнітивних якостей, креативності, комунікативних якостей як здатності до контактів, зв'язків, спілкування – об'єднаних світоглядними пізнавальними емоційно-ціннісними установками (Богосвятська, 2012: 56-63). Але слід підкреслити, що креативні якості учня на уроках літератури виражаються лише тоді, коли він переживає, розуміє та пропускає «через себе» всю глибину ідейного навантаження художнього твору. Вміння учня спілкуватися із текстом, вільно висловлювати навіяні думки і є джерелом формування його літературної та читацької компетентності.

У пояснювальній записці до програми для загальноосвітніх навчальних закладів з української літератури для 10–11 класів за загальною редакцією Р. Мовчан окреслені ключові компетентності, які мають бути розвинені у старшокласників: соціальна, мотиваційна, функціональна (Мовчан, 2017: 3). Однак не названо предметних компетентностей, а головне – читацької компетентності, яка має в першу чергу формуватися під час вивчення літератури в школі. За словами С. Паламар, головним завданням літератури як шкільного предмета є формування читацької компетентності – здатності до творчого читання, засвоєння художнього твору на особистісному рівні, вміння вступати в діалог «автор – читач», перейматися думками і почуттями героїв, відзначати і оцінювати переваги мови художніх творів; користуватися основними літературознавчими поняттями (Паламар, 2017: 4).

Яценко Т. визначає художньо-читацьку компетентність як інтегрований результат навчальних досягнень учнів, пов'язаних із читацькою діяльністю. До структури художньо-читацької компетентності авторка вміщує такі компоненти: культурний, читацький, ціннісно-світоглядний, комунікативно-мовленнєвий (Яценко, 2018: 156–165). Набуті учнями вміння, що закладені у мистецько-художніх компетентностях, впливатимуть на інтелектуальний розвиток учнів та сприйняття образної природи мистецтва загалом.

Компетентнісний підхід відображає зміст освіти, що орієнтований не лише на знаннєві компоненти, а й передбачає набуття досвіду, вияв компетенцій, вирішення ключових завдань та життєвих проблем. Модернізація освіти передбачає пошук нових підходів та методик у викладанні дисциплін.

Нами було визначено чотири предметні компетентності, якими має володіти випускник у результаті вивчення ліричних творів: ціннісно-зорієнтована компетентність, комунікативно-зорієнтована компетентність, читацько-зорієнтована компетентність, компаративна компетентність.

Особливу увагу у процесі вивчення ліричних творів у старших класах слід акцентувати на розвиткові читацько-зорієнтованої компетентності. Реалізація читацько-зорієнтованої компетентності сформує вміння осмислювати учнем художні літературні твори загалом, а лірики зокрема, як важливого складника мистецтва.

Учень розглядатиме віршовані тексти у контексті літературного процесу, специфіки напрямів, течій, шкіл та знатиме видатних українських поетів, особливості їх життєвого і творчого шляху, і найголовніше, буде уміти виразно читати вірш, володіти основними літературознавчими поняттями, які стосуються лірики (тропи, стилістичні фігури, метрика, строфіка, римовання тощо), а також застосовуватиме їх у процесі аналізу та інтерпретації вірша. Зможе робити текстувальний аналіз поезії, зупиняючись не тільки на думках, почуттях та художніх образах у їх перебігу, що зосереджені на «поверхні» ліричного тексту, а проникнувши глибше, аналізувати поезію під кутом зору філософії, психології, міфології, фольклору та інших міжпредметних зв'язків.

Реалізація читацько-зорієнтованої компетентності у процесі аксіологічної інтерпретації ліричного твору можлива за допомогою низки загальновідомих принципів навчання. На думку Н. Черниш, домінантними на уроках розгляду поезії стануть такі принципи навчання: націоцентризму (за Г. Ващенком), сугестивного навчання (зокрема, принцип радості, ненапруженості та концентративної психорелаксації, за С. Пальчевським), креативності (за О. Куцевол) і діалогізму (за Г. Токмань), які модифікуються щодо вивчення лірики в основній школі (Черниш, 2016: 585).

Як приклад, наведемо поезію П. Тичини «Пам'яті тридцяти», що вивчається у 11-му класі. Вірш за жанром належить до патріотичної лірики, тому у процесі аксіологічної інтерпретації доцільно буде використати принцип націоналізму. У вірші-реквіємі «Пам'яті тридцяти» автор розповідає про події, що відбулися 29 січня 1918 року, – бій під селом Крути. Сумні сторінки історії нашої країни відтворюють подвиг студентів-патріотів, які стримали російський наступ військ, але героїчно полягли у нерівному бою. Юні хлопці по жертвували своїм життям заради Батьківщини. Ліричним героєм виступає збірний образ 30-ти молодих захисників України, яких поховали на Аскольдовій могилі в Києві: «*На Аскольдовій могилі/ Поховали їх – / Тридцять мучнів українців,/Славних, молодих...*». Не випадково саме на Аскольдовій могилі було зведено меморіал Героям Крут. За легендою, саме у цій місцевості (Х ст.) було вбито та поховано київського правителя Аскольда. Упродовж довгочасного терміну на цьому місці були поховані видатні лікарі, філософи, діячі культури тощо. Завдяки патріотичним мотивам поезії у старшокласників формується любов та повага до рідної мови, свого народу, утверджуються високі почуття патріотизму та національної гідності.

Висновки. Компетентнісне навчання передбачає формування в учнів літературних знань, читацьких умінь, навичок та способів діяльності, які вчитель продукує на уроках з української літератури, зокрема у процесі вивчення лірики у старших класах. Випускник, готуючись до самостійного життя, повинен уміти осмислено застосовувати засвоєний на уроках української літератури комплекс знань. Учителю необхідно фокусувати особливу увагу на читацько-зорієнтованій компетентності, адже в ній закладено всі основні категорії розуміння українських ліричних творів, знання найважливіших етапів розвитку літературного процесу, основних віх життєвого і творчого шляху видатних поетів України, формування загальнолюдських цінностей у процесі аксіологічної інтерпретації віршів.

Список використаних джерел:

1. Богосвятська А.І. Методика компетентнісного викладання на уроках літератури. *Зарубіжна література в школах України*. 2012. № 7–8. С. 56–63.
2. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Кубенко І.М. Що таке компетентність і як її розуміють в освіті. *Теорія та методика управління освітою*. Вип. № 1. 2010. URL: http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/1_2010/kubenko.pdf (дата звернення 22.03.2021).
4. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Лісовський А.М. Формування літературно-естетичної компетентності учнів у процесі вивчення літератури. Методичний пошук: *Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. Вип. № 12. Частина I. С. 14–23.
6. Луговий В.І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2. С. 13–26.
7. Паламар С.П. Компетентнісний підхід до вивчення української літератури в основній школі : посібник. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. 112 с.
8. Савченко О.Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. *Бібліотека з освітньої політики*. Київ : К.І.С., 2004. С. 34–52.
9. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 10-11 клас. Рівень стандарту. Авторський колектив під керівництвом Р.В. Мовчан. Київ, 2017 (чинна з 01.09.2018).
10. Черниш Н.В. Компетентнісний підхід та принципи навчання під час вивчення лірики в основній школі. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/4/141.pdf> (дата звернення 17.04.2021).
11. Яценко Т.О. Компетентнісний підхід як основа модернізації шкільної літературної освіти. URL: <http://lib.iitta.gov.ua> (дата звернення 25.04.2021).

References:

1. Bohosviatska A.I. (2012). Metodyka kompetentnisnoho vykladannia na urokakh literatury. [Methods of competency teaching in literature lessons]. *Zarubizhna literatura v shkolakh Ukrainy*. № 7- 8. S. 56-63. [in Ukrainian].
2. Busel V.T. (2005). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] (z dod. i dopov.). Kyiv, Irpin: VTF «Perun», 1728 s. [in Ukrainian].
3. Kubenko I.M. (2010). Shcho take kompetentnist i yak yii rozumiiut v osviti. [What is competence and how it is understood in education]. *Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu*. Vyp. №1. URL: http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/1_2010/kubenko.pdf (data zvernennia 22.03.2021). [in Ukrainian].
4. Entsyklopediia osvity. (2008). [Encyclopedia of Education]. Akad.ped. nauk Ukrainy; holovnyi red. V.H. Kremen. Kyiv: Yurinkom Inter. 1040 s. [in Ukrainian].
5. Lisovskyi A.M. (2014) Formuvannia literaturno-estetychnoi kompetentnosti uchniv u protsesi vyvchennia literatury. [Formation of literary and aesthetic competence of students in the process of studying literature]. *Metodychnyi poshuk: Vykladatsko-studentski naukovyi roboty z pytan metodyky vykladannia movy i literatury*. Zhytomyr: Vyd-vo: ZhDU im. I. Franka. Vyp. № 12. Chastyna I. S. 14-23. [in Ukrainian].
6. Luhovyi V.I. (2009). Yevropeiska kontseptsiiia kompetentnisnoho pidkhodu u vyshchii shkoli ta problemy yii realizatsii v Ukraini. [European concept of competence approach in higher education and problems of its implementation in Ukraine]. *Pedahohika i psykholohiia*. № 2. S. 13-26. [in Ukrainian].

7. Palamar S.P. (2017) Kompetentnisnyi pidkhid do vyvchennia ukrainskoi literatury v osnovnii shkoli : posibnyk. [Competence approach to the study of Ukrainian literature in primary school: manual]. Kyiv: Vydavnychi dim «Sam». 112 s. [in Ukrainian].
8. Savchenko O.Ya. (2004) Uminnia vchytysia yak kliuchova kompetentnist zahalnoi serednoi osvity. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy. [Ability to learn as a key competence of general secondary education. Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]. *Biblioteka z osvithoi polityky*. Kyiv: K.I.S. S. 34-52. [in Ukrainian].
9. Ukrainska literatura.(2017) Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. 10-11 klas. [Ukrainian literature. The program for secondary schools. Grades 10-11]. Riven standartu. Avtorskyi kolektyv pid kerivnytstvom R. V. Movchan. Kyiv, (chynna z 01.09.2018). [in Ukrainian].
10. Chernysh N.V. (2016) Kompetentnisnyi pidkhid ta pryntsypy navchannia pid chas vyvchennia liryky v osnovnii shkoli. [Competent approach and principles of teaching during the study of lyrics in primary school]. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/4/141.pdf> (data zvernennia 17.04.2021). [in Ukrainian].
11. Yatsenko T.O. (2018) Kompetentnisnyi pidkhid yak osnova modernizatsii shkilnoi literaturnoi osvity. [Competence approach as a basis for modernization of school literary education]. URL: <http://lib.iitta.gov.ua> (data zvernennia 25.04.2021). [in Ukrainian].